

"ΑΚΟΜΑ ΚΙ ΟΤΑΝ ΑΚΟΥΓΑΜΕ ΤΙΣ ΣΦΑΙΡΕΣ, ΠΙΣΤΕΥΑΜΕ ΟΤΙ ΘΑ ΗΡΕΜΗΣΕΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ"

Αναμνήσεις από τον πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας, είκοσι χρόνια μετά

Πριν από ακριβώς είκοσι χρόνια η βαλκανική γειτονιά μας γνώριζε τη "μεγαλύτερη σφαγή μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο". Τον Ιούλη του 1995, η σφαγή στη Σρεμπρένιτσα έβαζε κι επισήμως τέλος στις ψευδαισθήσεις πολλών ότι ο πόλεμος ήταν ανάμνηση από το παρελθόν κι ότι "αυτά δεν μπορούν πλέον να συμβούν σε ευρωπαϊκό έδαφος". Κι όμως, η μεταπολεμική κανονικότητα της "ειρήνης και της ανάπτυξης" ξεφούσκωσε σε χρόνο dt και γέμισε τον τόπο με αίμα και καταστροφή. Στις σελίδες παρακάτω δεν θα μιλήσουμε για την εμπλοκή του ελληνικού κράτους και των παρακρατικών υπαλλήλων του στις μαζικές δολοφονίες αμάχων. Ούτε και για τον κρατικά σχεδιασμένο οικονομικό (που συχνά φλέρταρε και με τον στρατιωτικό) επεκτατισμό του ελληνικού κεφαλαίου σε χώρες όπως η Μακεδονία, η οποία θεωρούνταν λίγο πολύ ως "ελληνική ενδοχώρα". Κατά καιρούς έχουμε ασχοληθεί με την ελληνική εξωτερική πολιτική στη δεκαετία του '90 και με τις ιμπεριαλιστικές της βλέψεις εις βάρος των γειτονικών χωρών και το μόνο σίγουρο είναι ότι θα συνεχίσουμε να το κάνουμε και στο μέλλον. Αυτό που ακολουθεί παρακάτω είναι η αφήγηση ενός συντρόφου από την Κροατία, η οποία αποτέλεσε το υλικό μιας μικρής εκδήλωσης που διοργανώσαμε μέσα στο Μάη που μας πέρασε. Θέμα της ήταν όλες αυτές οι "παλιές ιστορίες" που πλέον μετρούν μια εικοσαετία ζωής.. Η εκδήλωση στην οποία ομιλητής ήταν ο σύντροφος Μάρκο ήταν σχετικά "χαλαρή". Ακούσαμε για το πως ήταν η καθημερινότητα της εμπόλεμης ζωής, για το τι σήμαινε να είσαι αντιεξουσιαστής σε μια χώρα όπου έπεφταν σφαίρες, αλλά κυρίως μάθαμε αρκετά για τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του αντιπολεμικού κινήματος που γεννιόταν τότε στην υπό διάλυση Γιουγκοσλαβία.

Ο Μάρκο επέμεινε στη συνέχεια των κρατικών δομών και μηχανισμών. Κατά τη γνώμη του, η προετοιμασία για τον πόλεμο, οι τριβές και τα προεόρτια ήταν ήδη ορατά πολλά χρόνια πριν την επίσημη έναρξη των εχθροπραξιών. Οι δολοφονικές στρατιωτικές μηχανές δεν εμφανίστηκαν μέσα σε μια νύχτα. Η ιδεολογική προετοιμασία της κοινωνίας δουλευτόταν χρόνια προτού τελικά γίνει εφικτό οι μέχρι χθες γείτονες (στην κυριολεξία) να γίνουν μισητοί εχθροί. Τα λιθαράκια έμπαιναν από χρόνια. Από τη μεριά μας, αγνοούσαμε κι εξακολουθούμε να αγνοούμε βασικές πτυχές της ιστορίας των Βαλκανίων, είμαστε ανεξοικειωτοί με το τι συνέβαινε επί "υπαρκτού σοσιαλισμού", αγνοούμε τη φύση και τη λειτουργία ενός ομόσπονδου κράτους, δεν έχουμε ιδέα με ποιο τρόπο δημιουργήθηκε το γιουγκοσλαβικό μέσα στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ποιες ήταν οι εσωτερικές του ισορροπίες ή η εσωτερική φύση αυτού του μοντέλου κρατικής διαχείρισης. Και προφανώς ελάχιστα γνωρίζουμε για την πορεία προς τη διάλυση που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '90'. Εδώ, βέβαια, καλά καλά δεν ξέρουμε τι γίνεται με το ελληνικό κράτος...

Κατά τη γνώμη μας η ιστορική προσέγγιση με την οποία ο Μάρκο εμπλούτισε την αφήγησή του ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη. Και μας φάνηκε "πολύ σημερινή" η αναφορά του στην άρνηση/ανικανότητα μιας "κανονικής" κοινωνίας στο κέντρο της Ευρώπης να πιστέψει ότι η καταστροφή, οι μαζικές δολοφονίες κι οι βιασμοί μπορούν να πέσουν πάνω στο κεφάλι της. Αυτή η άρνηση ήταν τόσο ισχυρή, ώστε ακόμα κι όταν οι πρώτες σφαίρες είχαν αρχίσει να σφυρίζουν όλοι πίστευαν πως «δε μπορεί, όπου να 'ναι θα σταματήσει». Από την αφήγηση του Μάρκο επιλέξαμε τ' αποσπάσματα που μας φάνηκαν περισσότερο ενδιαφέροντα και χρήσιμα. Ελπίζουμε ότι οι αναγνώστες δεν θα δουν σ' αυτά απλά και μόνο μια, από πρώτο χέρι, αναφορά στην "επέτειο των είκοσι χρόνων από τον πόλεμο στη Βοσνία", αλλά μια ζωντανή υπενθύμιση ενός εμπόλεμου παρελθόντος σε ένα εν δυνάμει εμπόλεμο παρόν.

1) Προετοιμάζοντας τον πόλεμο ήδη από τη δεκαετία του '80

Φυσικά κι υπήρχε ιδεολογική προετοιμασία όσον αφορά το χτίσιμο της εθνικής συνείδησης. Αρχικά, στο σχολείο μάθαινες για τους χιλιάδες νεκρούς Κροάτες στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, για το πόσο βαρύ τίμημα είχαμε πληρώσει "εμείς". Σημαντικό ρόλο έπαιξε κι η καθολική εκκλησία, ενώ το γήπεδο υπήρξε πεδίο ανάπτυξης της εθνικιστικής ιδεολογίας και προπαγάνδας. Σε κρατικό επίπεδο, τα πάντα ανάγονταν σε μια αντιπαράθεση μεταξύ Κροατίας και Σερβίας. Όποιο κι αν ήταν το ζήτημα (π.χ για οικονομικά ζητήματα), η διαμάχη έπαιρνε εθνικά χαρακτηριστικά.

Άλλος παράγοντας που προετοίμαζε τον πόλεμο ήταν η διαμάχη για το Κόσοβο. Οι διάφορες δημοκρατίες που συναποτελούσαν τη Γιουγκοσλαβία είχαν διαφορετικές απόψεις για το μέλλον του Κοσόβου. Για παράδειγμα, η Σλοβενία κι η Κροατία ήταν της μεγαλύτερης αυτονομίας του Κοσόβου, ενώ η Σερβία και το Μαυροβούνιο διαφωνούσαν κάθετα. Υπήρχε ένα άλλο μεγάλο ζήτημα σε ομοσπονδιακό επίπεδο, καθώς η Σλοβενία δεν ήθελε να στέλνει το συνάλλαγμα της στην ομοσπονδιακή τράπεζα που βρισκόταν στο Βελιγράδι. Ήθελε να τα κρατάει εντός Σλοβενίας. Αυτός είναι κι ένας από τους λόγους για τους οποίους το αντι-σλοβενικό αίσημα ήταν διάχυτο στην κροατική κοινωνία.

Κατά τα άλλα, ο κροατικός στρατός, σχηματίστηκε κατά βάση από τους στρατηγούς του γιουγκοσλαβικού στρατού που ήταν Κροάτες ή από κείνους που αποφάσισαν να πολεμήσουν με τη μεριά των Κροατών. Οργανώθηκε επίσης από τον κροατικό βραχίονα των γιουγκοσλαβικών μυστικών υπηρεσιών. Αν θέλει κανείς να καταλάβει τι έγινε, πρέπει

Neprijateljski tenk, 1991., pakračko ratište

να έχει υπόψη ότι τα εθνικά κράτη υπήρχαν πριν από τη διάλυση της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας. Είχε υπάρξει προετοιμασία. Πρώτα φτιάχτηκαν οι ειδικές αστυνομικές δυνάμεις, οι οποίες ήταν το πρόπλασμα για τον μελλοντικό κροατικό στρατό. Κι οι παραστρατιωτικοί, φυσικά, υπήρχαν πριν από τον πόλεμο. Αυτοί ήταν δυο ειδών: από τη μια υπήρχε ο ένοπλος βραχίονας ενός ακροδεξιού κόμματος, γνωστός κι ως "Κροατικές Απελευθερωτικές Δυνάμεις" – αυτές οι τελευταίες αριθμούσαν κάπου τρεις ταξιαρχίες, οι οποίες στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στον τακτικό κροατικό στρατό. Κι απ' την άλλη, υπήρχαν οι ντόπιοι παρακρατικοί, κάτοικοι των χωριών, που είχαν όπλα κι είχαν φτιάξει τις δικές τους ομάδες. Όλα αυτά αρχικά εξελίσσονταν σε εθελοντική βάση. Από τη στιγμή όμως που ξέσπασε ο πόλεμος, ο στρατός ανέλαβε επίσημα τη στρατολόγηση.

Ναι, φυσικά τα πάντα έχουν παρελθόν, αλλά τη στιγμή που συμβαίνει το κακό είναι δύσκολο να ξεκολλήσεις απ' αυτό που γίνεται γύρω σου. Ειδικά άμα ζεις σε μια χώρα που για 45 χρόνια είχε ειρήνη, που βρίσκεται στο κέντρο της Ευρώπης κι οι κάτοικοί της αισθάνονται σίγουροι ότι μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο δεν πρόκειται να ξαναγίνει άλλος πόλεμος (!). Σε παρόμοιες περιπτώσεις, η πλειοψηφία της κοινωνίας προφανώς αρνείται να εμπλακεί στη σύγκρουση. Έλα όμως που η κατάσταση είναι τέτοια που δε μπορείς να ξεφύγεις. Για παράδειγμα, ορισμένοι σύντροφοι συμμετείχαν στον πόλεμο. Ήταν βέβαια αντιεθνικιστές, ήταν ενάντια σε αυτόν τον πόλεμο, αλλά ζούσαν σε πόλεις και γειτονιές που δέχονταν επίθεση. Έλεγαν, λοιπόν, "εγώ δεν θέλω να πολεμήσω για το εθνικό κράτος, δεν θέλω να πολεμήσω για κανέναν, αλλά αυτό είναι το σπίτι που μένω και πρέπει να πάρω το όπλο να το υπερασπιστώ απ' όποιον μου επιτίθεται. Δεν έχω πρόβλημα με τον απέναντί". Στη συνέχεια βέβαια, όταν ηρέμησε η κατάσταση στην

περιοχή τους, αρνήθηκαν να συμμετάσχουν περαιτέρω στον πόλεμο. Δεν μπορώ να τους κατηγορήσω γι' αυτό. Μπορώ να καταλάβω γιατί το έκαναν. Έρχεσαι δηλαδή αντιμέτωπος με κατάσταση πολύ περίεργη: το τελευταίο που περιμένεις να συμβεί είναι μια πολεμική αντιπαράθεση, κι όταν αυτή πράγματι ξεσπάει βρίσκεσαι αναγκασμένος να εμπλακείς.

Κανείς δεν περίμενε ότι οι συγκρούσεις θα επεκταθούν. Προσωπικά σοκαρίστηκα όταν έπεσε ο πρώτος πυροβολισμός στο Ζάγκρεμπ. Ήξερα ότι υπήρχε ένταση σε άλλα σημεία της χώρας, αλλά πίστευα ότι ήταν μια τοπική διένεξη που αργά ή γρήγορα θα λυνόταν. Η ένταση είχε τα πάνω της και τα κάτω της, μέχρι που κάποια στιγμή μετεξελίχθηκε σε κανονικό πόλεμο.

2) Το αντιπολεμικό κίνημα: Από τα φανζίν...

Τα πρώτα χρόνια του πολέμου έβγαιναν κάπου 200 φανζίν, υπήρχε μια μεγάλη πανκ άντεργκραουντ σκηνή που κατά κάποιον τρόπο ήταν πολιτική, αλλά εκφραζόταν με πολιτιστικό τρόπο. Το 1991 διάφοροι σύντροφοι ένιωσαν την ανάγκη να φτιάξουν αντιπολεμικές ομάδες. Ήταν κάτι πρωτόγνωρο για τη Γιουγκοσλαβική πραγματικότητα μιας κι η αντιπολεμική παράδοση ήταν μηδαμινή. Στα τέλη της δεκαετίας του '80, με τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, εμφανίστηκαν οι πρώτες αυτόνομες, φεμινιστικές, αναρχικές ομάδες. Διάφοροι απ' αυτούς που συμμετείχαν στα συγκεκριμένα σχήματα δημιούργησαν το 1991 την αναρχοπασιφιστική οργάνωση του Ζάγκρεμπ (ZOPA). Στην πραγματικότητα δεν ήταν πασιφιστές, όπως εννοούμε σήμερα τον όρο, απλώς μέσα απ' αυτό το όνομα εξέφραζαν την αντίθεσή τους στον πόλεμο. Αυτοί, λοιπόν, διοργάνωσαν τις πρώτες αντιφασιστικές, αντιπολεμικές, αναρχικές

Σημαντική ήταν η περίπτωση του Πάκρατς, μιας μικρής πόλης στα ανατολικά που το 1992 είχε χωριστεί στα δύο. Η γραμμή του μετώπου βρισκόταν ακριβώς στο κέντρο της πόλης. Το αντιπολεμικό κίνημα πήγε εκεί να βοηθήσει στην ανοικοδόμηση. Περίπου 400 άτομα συμμετείχαν σ' αυτές τις εργασίες από το 1993 μέχρι το 1997. Άλλοι κάθονταν για ένα μήνα, άλλοι για πολύ περισσότερο. Επίσης συμμετείχαν και πολλοί σύντροφοι από το εξωτερικό. Το 90% των σπιτιών είχε καταστραφεί. Δεν ήταν όμως μόνο οι δουλειές καθαριότητας και χτισίματος που έπρεπε να γίνουν. Η ιδέα ήταν να δημιουργηθεί και μια άλλη "κανονικότητα" σε μια πόλη διχασμένη, όπου για δύο χρόνια ο ένας γείτονας πυροβολούσε τον άλλο.

Εγώ έμεινα δύο μήνες εκεί. Η καθημερινή χειρωνακτική εργασία ήταν πολύ κουραστική κι οι ιστορίες που ακούγαμε από τους κατοίκους ήταν ζοφερές. Αυτή η κατάσταση μάς κατέβαλε σωματικά και ψυχικά. Τα βράδια πηγαίναμε να πιούμε καμιά μπίρα για να σταματήσουμε λίγο να σκεφτόμαστε την πραγματικότητα του πολέμου.

διαδηλώσεις στην Κροατία. Η αστυνομία ήθελε να παρουσιάσει ένα δημοκρατικό πρόσωπο γι' αυτό και οι διαδηλωτές δεν αντιμετωπίζονταν δημοσίως με επιθετικό τρόπο. Υπήρχε περισσότερο μια έμμεση καταστολή. Οι μπάτσοι πίεζαν με "φιλικές επισκέψεις" σε σπίτια συγγενών και φίλων, ή σε περίπτωση δημόσιας δράσης σε εξέθεταν στη γειτονιά, άφηναν να διαρρεύσει το όνομά σου και σε καθιστούσαν στόχο για τους φασίστες.

Την ίδια περίοδο, μια άλλη πολύ ενδιαφέρουσα κινητοποίηση λάμβανε επίσης χώρα - η κινητοποίηση των μητέρων που ήθελαν να πάρουν τους γιους τους από τα πεδία των μαχών. Το κίνημά τους λεγόταν "ο τοίχος της αγάπης", ήταν μαζικό κι είχε την υποστήριξη διαφόρων άλλων συλλογικοτήτων. Στην πρώτη του φάση ήταν ένα αντιεθνικιστικό, αντιμιλιταριστικό, αντιπολεμικό κίνημα. Αυτό που έκαναν οι μαμάδες του κινήματος ήταν να πηγαίνουν έξω από τα στρατόπεδα, να κάνουν φασαρία, να ζητάνε πίσω τους γιους τους, να τους ντύνουν με πολιτικά ρούχα. Εν ολίγοις να τους διεκδικούν από την πολεμική μηχανή. Σύντομα, ο κροατικός εθνικισμός αντιλήφθηκε τη δυναμική αυτού του κινήματος και προσπάθησε να το αφομοιώσει. Το κίνημα διασπάστηκε: το ένα του κομμάτι συνέχισε να είναι ενάντια στον πόλεμο, ενώ το άλλο κατέληξε να υποστηρίζει τον κροατικό εθνικισμό και να κουνάει κροατικές σημαίες. Οι κροάτες φασίστες έλεγαν "ναι, να διεκδικήσουν οι μαμάδες τους γιους τους. Πρέπει όμως να τους διεκδικήσουν από τον Γιουγκοσλαβικό στρατό και να τους παραδώσουν στον κροατικό".

Προφανώς κανείς δεν είναι μάντης για να ξέρει πότε ακριβώς θα ξεσπάσει ο πόλεμος, αλλά ακόμη κι έτσι οι αντιπολεμικές κινητοποιήσεις άργησαν να συμβούν. Εν ολίγοις οι πρώτες αντιπολεμικές κινητοποιήσεις πραγματοποιήθηκαν, ενώ ο πόλεμος είχε ήδη

Όσο για τη συμφιλίωση, εξαρτάται. Εξαρτάται από την περιοχή κι από την κοινότητα. Σε γενικές γραμμές θα έλεγα ότι ο πόλεμος δεν είναι και τόσο παρελθόν· με μια έννοια, είναι ακόμα παρών. Για πολύ κόσμο μάλιστα ακόμα συνεχίζεται, αν κι όχι με τα όπλα. Πολλοί δεν θέλουν να ζήσουν μαζί με άλλους, Κροάτες ή Σέρβους, στην ίδια κοινότητα. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν περιπτώσεις όπως αυτή του Βούκοβαρ, μιας πόλης που αποτελεί σύμβολο καταστροφής, όπου γίνονται προσπάθειες συμφιλίωσης και συνύπαρξης. Ωστόσο κι εκεί υπάρχει μίσος κι είναι δύσκολο να ευοδωθούν αυτές οι προσπάθειες. Σε πολλές κοινότητες άλλαξε η δομή της κοινωνίας. Πολλοί αναγκάστηκαν να φύγουν, όπως στην Κράινα απ' όπου έφυγαν 200.000 Σέρβοι και μόνο το 1/4 ξαναγύρισε. Τα υπόλοιπα 3/4 εξακολουθούν να ζουν αλλού. Σε αυτές τις περιοχές, δεν υπάρχει πραγματική συμφιλίωση.

ξεκινήσει. Το αντιπολεμικό κίνημα καταλάβαινε ότι δεν μπορούσε να σταματήσει τον πόλεμο, οπότε είχε πιο ρεαλιστικούς στόχους: κατά βάση προσπαθούσε να στέκεται αλληλέγγυο στα κομμάτια που πλήττονταν περισσότερο από τον πόλεμο - στους σέρβους κατοίκους της Κροατίας ή στους λιποτάκτες. Υπήρχαν επίσης πρακτικά ζητήματα στα οποία το αντιπολεμικό κίνημα μπορούσε να βοηθήσει: για παράδειγμα έβρισκε καταφύγιο ή τρόπους διαφυγής από τη χώρα στους λιποτάκτες. Εδώ χρειάζεται να αναφέρω το σημαντικό ρόλο που έπαιξαν οι γυναικείες ομάδες. Το αντιπολεμικό κίνημα αποτελούνταν κατά 60% από γυναίκες. Αυτές, κατά κύριο λόγο, πρόσφεραν υποστήριξη σε όσους δεν ήθελαν να καταταγούν.

Κατά τα άλλα, οι σέρβοι κάτοικοι της Κροατίας, οι οποίοι ζούσαν σε διαμερίσματα ιδιοκτησίας του γιουγκοσλαβικού στρατού, αντιμετώπιζαν την απειλή εξώσης. Πλέον, το γιουγκοσλαβικό στρατό είχε διαδεχθεί ο κροατικός, ο οποίος ήθελε να διώξει τους Σέρβους ένοικους και στη θέση τους να βάλει οικογένειες Κροατών. Συνήθως δηλαδή, μια ωραία πρωία εμφανίζονταν κάτι ένστολοι και σου έλεγαν "έχεις 10 λεπτά ή, στην καλύτερη, 24 ώρες να τα μαζέψεις και να φύγεις". Οι αντιπολεμικές ομάδες προσπαθούσαν να αποτρέψουν τις εξώσεις, κάτι που φυσικά ήταν πολύ δύσκολο να επιτευχθεί. Πρακτικά, το 95% των περιπτώσεων δεν τα κατάφεραν. Αν μια οικογένεια Σέρβων αρνούνταν να φύγει, εμφανιζόταν η αστυνομία, η οποία έπαιρνε το μέρος των κροατών, και για να μη τα πολυλογούμε το αποτέλεσμα ήταν συλλήψεις, ξύλο κτλ.

Εκείνα τα χρόνια, η κροατική κοινωνία θεωρούσε τον εαυτό της θύμα. Κάθε ενέργεια, όσο παράνομη κι αν ήταν νομιμοποιούνταν στο πλαίσιο της αυτοάμυνας. Όποιος έπαιρνε το μέρος των Σέρβων που ζούσαν στην Κροατία, θεωρούνταν εχθρός του έθνους και προδότης. Η επικοινωνία με τη Σερβία είχε κοπεί εντελώς. Δεν μαθαίναμε απολύτως τίποτα για το τι γινόταν εκεί πέρα. Η Σερβία δεν υπήρχε στο χάρτη, δεν υπήρχε στις ειδήσεις, δεν υπήρχε πουθενά. Δεν μπορούσαμε να επικοινωνήσουμε, ούτε τηλεφωνικά, ούτε με το ταχυδρομείο.

Το μόνο που ακουγόταν από παντού ήταν ότι "ήμασταν εχθροί!". Για παράδειγμα, δεν είχαμε ιδέα τι συνέβαινε στην Κράινα. Έτσι αποφασίσαμε ότι η αντιπολεμική καμπάνια χρειαζόταν τα δικά της μέσα επικοινωνίας. Θέλαμε να εκφράσουμε τις απόψεις μας, να εκδίδουμε ό,τι ερχόταν από τη Σερβία κι από άλλα μέρη. Το πρώτο φανζίν της αντιπολεμικής καμπάνιας κυκλοφόρησε το φθινόπωρο του 1991. Το 1993, μεγάλωσε κι άρχισε να βγαίνει σε μέγεθος εφημερίδας, ενώ έφτασε να κυκλοφορεί σε 10.000 αντίτυπα. Βέβαια, τα περισσότερα φύλλα τα έθαβαν οι περιπετράδες κάτω από τον πάγκο. Εμείς σκεφτήκαμε τότε να βγάλουμε αυτοκόλλητα που έλεγαν "σκάνδαλο, κρύβουν την εφημερίδα μας, ζητήστε τη" και τα κολλάγαμε πάνω στα περίπτερά τους. Η εφημερίδα μας συνέχισε να βγαίνει μέχρι το 1998. Γρήγορα, μάλιστα, άρχισε να συγκεντρώνει και πρώην δημοσιογράφους που είχαν φύγει με τις κλωτσιές από τα mainstream μήντια, είτε επειδή είχαν τη λάθος εθνικότητα (π.χ ήταν ρομά), είτε επειδή εξέφραζαν τις λάθος πολιτικές ιδέες. Με άλλα λόγια, το έντυπο αυτό δεν ήταν απλώς η φωνή του κινήματος, αλλά ήταν επίσης κι ένα πεδίο που συγκέντρωνε όσους έκαναν έρευνα για αυτά που συνέβαιναν στα πεδία της μάχης. Η εφημερίδα μας έκανε λόγο για εγκλήματα πολέμου, τη στιγμή που όλοι τηρούσαν σιγή ιχθύος.

Τον Φεβρουάριο του 1994, κάποιο σύντροφοι από την Κροατία και τη Σερβία τυπώσαμε την εφημερίδα "Πάνω από τα τείχη του πολέμου και του εθνικισμού". Ήταν η πρώτη κοινή απόπειρα Κροατών και Σέρβων να μιλήσουν από αναρχική σκοπιά. Η εφημερίδα κυκλοφορούσε σε όλη την πρώην Γιουγκοσλαβία. Τυπωνόταν στην Ιταλία, με τη βοήθεια Ιταλών συντρόφων. Τα αντίτυπα έρχονταν λαθραία στην Κροατία, γιατί αν μας έπιαναν στα σύνορα ήταν σίγουρο ότι θα κατάσχονταν. Αυτή η εφημερίδα ήταν πολύ σημαντική κι άλλωστε δεν απευθύνονταν μόνο στο κίνημα· τη μοιράζαμε μαζικά σε δημόσιους χώρους, στα στρατιωτικά φυλάκια. Δεν ξέρω ακριβώς πόση επιρροή είχε, πάντως οι μπάτσοι τη μισούσαν! Και παρόλο που θέλαμε πολύ να συνεχίσουμε να την εκδίδουμε, για διάφορους λόγους δεν τα κατάφεραμε. Διάφορα μουσικά γκρουπ που έκαναν συναυλίες σε όλη την πρώην

Γιουγκοσλαβία χρησιμοποίησαν τον τίτλο της εφημερίδας, μεταδίδοντας με τον τρόπο τους τις αντιπολεμικές ιδέες. Στη συνέχεια εκδώσαμε ένα δελτίο στα αγγλικά, το οποίο αργότερα χρησιμοποιήσαμε για να μιλήσουμε για τους βομβαρδισμούς του 1999. Το δελτίο εκδιόταν καθημερινά, κατά τη διάρκεια των 75 ημερών των νατοϊκών βομβαρδισμών. Στην Κροατία, τότε, κυριαρχούσε ένα γενικό αίσθημα εκδίκησης, ότι δηλαδή οι Σέρβοι πλήρωναν για αυτά που είχαν κάνει στον πόλεμο.

... στη λιποταξία

Όταν ξέσπασε ο πόλεμος, πολλοί κρατούμενοι αμνηστεύτηκαν. Με άλλα λόγια όποιος κατατάσσονταν στον κροατικό στρατό αποφυλακίζονταν με την ταυτόχρονη υποχρέωση να πάει να πολεμήσει. Όποιος Κροάτης πολίτης αρνιόταν να καταταγεί είτε φυλακίζονταν είτε κατατάσσονταν και οδηγούνταν στο μέτωπο δια της βίας. Όσοι κατατάσσονταν, αφού πρώτα είχαν αρνηθεί, στέλνονταν στις χειρότερες θέσεις, στην πρώτη γραμμή· έσκαβαν χαρακώματα και ήταν τυχεροί αν γλιτώναν από τις σφαίρες.

Οι αρχές χρησιμοποιούσαν αυτή την τακτική για να τρομάξουν όσους αρνούνταν να καταταγούν. Δεν υπήρχε εναλλακτική θητεία. Εννοείται, φυσικά, πως οι πολιτικοί κι οι οικογένειές τους δεν υπήρχε περίπτωση να σταλούν στην πρώτη γραμμή. Επίσης είχε καθιερωθεί η υποχρεωτική εργασία: όλοι έπρεπε να δουλεύουν σαν όλα να κυλούσαν ομαλά. Έτσι αν δεν εμφανιζόσουν στη δουλειά, κυρίως τον πρώτο μήνα του πολέμου, σε θεωρούσαν αποστάτη, προδότη, συνεργάτη της άλλης πλευράς και πάει λέγοντας. Φυσικά, εκείνοι που κατείχαν σημαντικές θέσεις στα εργοστάσια ή στα θεσμικά όργανα απαλλάσσονταν από την υποχρέωση κατάταξης - ήταν ένα μέτρο που αφορούσε κυρίως εκείνους που είχαν, με κάποιο τρόπο, διασυνδέσεις με την κυβέρνηση. Το 1993, όταν η Κροατία επιτέθηκε στη Βοσνία, το αντιπολεμικό κίνημα οργάνωσε μια ανοιχτή συζήτηση και επί της ουσίας παρότρυνε τον κόσμο να μην καταταγεί στο στρατό. Στην εκδήλωση εμφανίστηκαν υψηλόβαθμοι πολιτικοί οι οποίοι επιτέθηκαν φραστικά σε

Ο Σέρβος πρωθυπουργός, Αλεξάντερ Βούτσιτς, είναι ο κύριος με τα γυαλάκια και το ανοικτό στόμα. Οι υπόλοιποι είναι οι σωματοφύλακές του που προσπαθούν να τον σώσουν. Όλος αυτός ο συρφετός βρέθηκε στις 11 Ιουλίου στη Σρεμπρένιτσα για να "αποτίσει φόρο τιμής" στα θύματα του πολέμου. Ευτυχώς, οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της περιοχής είχαν άλλη γνώμη και για αυτό τον πήραν με τις πέτρες. Ο κύριος Βούτσιτς πήγε εκεί ως εκπρόσωπος του σερβικού κράτους, εκείνου που οργάνωσε και δρομολόγησε το μακελειό του 1995. Και το θράσος του μπορεί να ήταν απύθμενο, όμως δεν τον έσωσε. Τα είκοσι χρόνια είναι πολύ λίγα για να ξεχάσει κανείς...

έναν από τους ομιλητές που προέτρεπε σε λιποταξία. Επί λέξει τον απείλησαν πως: "εσένα θα στείλουμε στον πόλεμο κι αν πας να την κοπανήσεις θα σε πυροβολήσουμε". Ένιωθαν τόσο δυνατοί που εκτόξευσαν τις απειλές τους δημόσια, παρουσία κοινού και δημοσιογράφων.

Η κατάσταση όμως άλλαξε καθώς ο πόλεμος τελείωνε. Πολύς κόσμος απλώς δεν παρουσιαζόταν για κατάταξη, όπως για παράδειγμα συνέβη με τη σειρά του 1995, τη σειρά μου δηλαδή. Τότε, ο κροατικός στρατός αριθμούσε περίπου 200.000 στρατιώτες. Σύμφωνα με τους σχεδιασμούς έπρεπε να παρουσιαστούν άλλοι 300.000 γιατί υπήρχαν ανάγκες για να λήξει ο πόλεμος. Εγώ, ως μέλος του αντιπολεμικού κινήματος, αρνήθηκα να καταταγώ. Και μιας και ήθελα να είμαι σίγουρος για τις επιπτώσεις που θα είχε η άρνησή μου πήγα στο στρατολογικό γραφείο για να ρωτήσω τα διαδικαστικά. Είχα βέβαια υπόψη μου ότι ο τύπος εκεί δεν μπορούσε να με συλλάβει, αλλά μπορούσε να με ενημερώσει. Προς μεγάλη μου έκπληξη μου ανακοίνωσε ότι: "Τίποτα δεν θα πάθεις. Είσαι ένας από τους 150.000 που δεν κατετάγησαν - δε μπορούμε να σας συλλάβουμε όλους". Δεν είμαι σίγουρος αν ο αριθμός που ανέφερε ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά σε κάθε περίπτωση εκείνοι που αρνήθηκαν να καταταγούν ήταν πάρα πολλοί. Αναγκαστικά χορήγησαν κάποιου είδους γενική αμνηστία. Δεν ήθελαν τη στιγμή που τελείωνε ο πόλεμος να υπάρχουν τόσο μεγάλες εκκρεμότητες. Εκείνο που ήθελαν ήταν μια εθνική γιορτή που να χειροκροτεί τη μεγαλειώδη νίκη κι όλα αυτά τα σκατά. Όλα ετούτα συνέβησαν τον Αύγουστο του 1995. Επισήμως, ο πόλεμος έληξε στις 5 Αυγούστου. Το ανατολικό κομμάτι, στα σύνορα με τη Σερβία, δεν είχε βέβαια καταληφθεί ακόμα, αλλά σύντομα ενσωματώθηκε ειρηνικά στην Κροατία.

Τι μέλει γενέσθαι;

Ο πόλεμος δημιούργησε ένα μεγάλο κύμα προσφύγων. Για παράδειγμα, πάνω από 200.000 Σέρβοι εγκατέλειψαν την Κράινα στην ανατολική Κροατία κι αναζήτησαν καταφύγιο στη Σερβία. Αυτή η κατάληξη ήταν προσχεδιασμένη πολύ πριν την πολεμική αναμέτρηση. Κι έτσι εξηγείται ότι αρκετά περάσματα από την Κράινα προς τη Σερβία είχαν μείνει ανοιχτά. Η συμφωνία του Ντέιτον ήλθε λίγους μήνες αργότερα, το φθινόπωρο του 1995, όταν τελείωσε ο πόλεμος στη Βοσνία. Ο πόλεμος στη Βοσνία έληξε με τη σύμφωνη γνώμη του ΝΑΤΟ, βέβαια, αλλά και με την κοινή απόφαση του στρατού της Ομοσπονδίας της Βοσνίας και του κροατικού στρατού.

Το πιο περίεργο πράγμα, που έχει να κάνει με τον πόλεμο, είναι αυτό που συνέβη με την κατανομή της γης. Περιέργως τα σύνορα δεν άλλαξαν, αλλά έμειναν ίδια με εκείνα του 1943 και του 1991, τη χρονιά δηλαδή που ξεκίνησε ο πόλεμος. Κατά τη γνώμη μου δηλαδή το θέμα ήταν να γίνει εθνοκάθαρση στη Βοσνία. Η Βοσνία σήμερα χωρίζεται σε 36 διαφορετικά διοικητικά διαμερίσματα και βρίσκεται υπό διεθνή προστασία. Από την εμπειρία της δεκαετίας του '90, θα έλεγα ότι πάντα υπάρχει η πιθανότητα πολέμου. Δεν ξέρω βέβαια πόσο ρεαλιστικό είναι να περιμένουμε έναν τέτοιο πόλεμο άμεσα. Φυσικά η Βοσνία είναι πολύ ειδική περίπτωση. Δεν είναι καν κράτος, είναι πολλά κράτη μέσα σε ένα κράτος. Ώστε το ενδεχόμενο του διαμελισμού της χώρας είναι συνεχώς επίκαιρο. Ποιος ξέρει τι θα γίνει σε δυο τρία χρόνια;

1. Για μια πρώτη ματιά στη σύγχρονη ιστορία της πρώην Γιουγκοσλαβίας μπορεί να ανατρέξει κανείς στο βιβλίο με τίτλο "Βοσνία Ερζεγοβίνη, η μάχη της πολυεθνικής κοινωνίας" που εξέδωσε η Αντιεθνικιστική Αντιπολεμική Συσπείρωση το 1996. Βλ., κυρίως το κείμενο του Αντρέα Κλόκε "Ο βοσνιακός πόλεμος, η πολιτική της δύσης και το Ντέιτον", σελ. 15-54. Η συγκεκριμένη έκδοση είναι από τα ελάχιστα που μπορεί να βρει όποιος ψάχνει να δει "τι έλεγε το κίνημα τότε" και παρ'όλες τις ελλείψεις ή τη δημοσιογραφικού τύπου προσέγγιση που ακολουθεί έχει μερικά αξιόλογα σημεία. Όπως το εξής, σελ. 55: "Τη στιγμή που ο πόλεμος στη Βοσνία μαίνεται, το ελληνικό εργατικό και δημοκρατικό κίνημα εξακολουθεί να μοιάζει τελείως αποπροσανατολισμένο στα διεθνιστικά του καθήκοντα. Η κυριαρχία του ελληνικού εθνικισμού έχει δέσει τόσο τις εργατικές οργανώσεις όσο και τις μαζικές πολιτικές οργανώσεις πίσω από το άρμα των "εθνικών" πολιτικών, των "εθνικών στρατηγικών", "συμφερόντων" και "ομοφωνιών".